

65. Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939–1955. – К. : Укр. Вид. Спілка, 2005. – С. 575.
66. Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956 / red. Rafał Wnuk, Sławomir Poleszak, Agnieszka Jaczyńska, Magdalena Śladecka. – Warszawa ; Lublin, 2007. – S. 25.
67. Літопис УПА. Нова серія / ред. рада П. Сохань [та ін.]. – К. ; Торонто, 2011. – Т. 15 : Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. Кн. 2. – С. 98.
68. ОУН–УПА в Беларусі. 1939–1953 гг. : документи и материалы / сост. В. И. Адамушко [и др.] ; редкол.: В. И. Адамушко [и др.]. – Минск : Вышш. шк., 2011. – С. 294.
69. ДА СБ України, ф. 62, спр. 4, т. 53, арк. 53.
70. Там само, ф. 62, спр. 4, т. 77, арк. 426.

*Проанализированы причины, ход и последствия украинско-польского конфликта на территории Брестской области Белоруссии. Доказано, что значительное влияние на его развитие имела немецкая оккупационная администрация и отряды советских партизан. Подразделения украинских и польских националистов, в силу своей малочисленности, не сумели полностью овладеть территорией. Учитывая эти обстоятельства, противостояние оказалось менее кровавым, чем на Волыни.*

**Ключевые слова:** конфликт, оккупационная администрация, подполье, советские партизаны, националистические формирования, сотрудничество.

*The reasons, course and consequences of the Ukrainian-Polish conflict in the Brest region of Belarus. It is shown that a significant impact on its development was the German occupation administration and troops of Soviet partisans. Departments of Ukrainian and Polish nationalists, because of its scarcity, failed to fully seize territory. In these circumstances, the opposition was less bloody than in Volhynia.*

**Keywords:** conflict, occupation administration, underground, Soviet partisans, nationalist formation, cooperation.

## УДК 327.33

*Микола ҐЕНИК*

### ПОШУК ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

*У період Другої світової війни, поряд з міжнаціональним конфліктом, спостерігалися спроби досягнення українсько-польського порозуміння. Усвідомлення спільності інтересів українського й польського народів стало важливою основою контактів і переговорів. Однак польська сторона кваліфікувала українське питання як засіб досягнення зовнішньополітичних цілей і часто підходила інструментальським методом до укладення українсько-польського порозуміння.*

**Ключові слова:** польсько-українське порозуміння, польсько-українські відносини, Друга світова війна.

Початок Другої світової війни та втрата польської незалежності послужили могутнім поштовхом для пошуків польською політичною елітою нових моделей гарантування національної безпеки та переоцінки концепцій політики в українському питанні. Стан війни з Москвою змушував польську сторону шукати союзників, яких найчастіше вбачали в найчисленнішому з народів СРСР – українцях. На перешкоді порозумінню стояли нерозв'язані протиріччя, небажання польської сторони контактувати з нелегітимними, на її думку, суб'єктами з українського боку, зовнішня інспірація конфлікту й ускладненість комунікації між батьківщиною та еміграцією.

Початок війни створив вигідну кон'юнктуру для польсько-українського зближення<sup>1</sup>. На боці західних союзників виступив Український Комітет у Парижі. Він проповідував боротьбу проти двох агресорів: СРСР і Німеччини в союзі з народами Кавказу, Туркестану, козаками, чехами, словаками й поляками. До його керівництва входили О.Шульгін, О.Удовиченко, І.Косен-

ко, І.Рудичів, Г.Довженко, М.Ковальський<sup>2</sup>. Дев'ятого вересня 1939 р. А.Лівицький за неможливості виконання повноважень президента передав їх В.Прокоповичу. Оскільки в середовищі української еміграції та прометейського руху появилися проницькі орієнтації, і у зв'язку із цим О.Гурка пропонував підтримку поляками групи Прокоповича – Шульгіна<sup>3</sup>. О.Шульгін ще на початку 1939 р. запитував у “La Revue Universelle”: “Чи зрозуміють у Варшаві, що замирення з українцями, які живуть у Польщі, річ необхідна?”<sup>4</sup>.

На необхідності активізації польсько-українського зближення наголошували автори багатьох меморіалів до польського уряду. Є.Степовський пропонував польському урядові використання своїх контактів для пошуків польсько-українського порозуміння й радив включити В.Мудрого або В.Целевича до складу польського уряду як міністрів без портфеля<sup>5</sup>.

У своїх меморіалах польські експерти доходили висновку про відсутність серед українських політичних угруповань (ОУН, УНДО й т. д.) партнера для переговорів. Вони вважали, що час працюватиме на польську сторону й передчасні поступки й обіцянки є небажаними<sup>6</sup>. У звіті стосовно ситуації на Волині Казімеж Банах (“Ян Ліновський”) зазначав неможливість досягнення порозуміння внаслідок відсутності єдиного українського керівництва чи авторитетної особи, які мали б реальний вплив на військові формування. К.Банах рекомендував польському керівництву на Волині не пропагувати почуття ненависті чи відплати, бо при існуючому співвідношенні сил вони матимуть трагічні наслідки для польського населення<sup>7</sup>.

Найскладнішу проблему для польського уряду становили переговори з ОУН. У деяких рапортах не рекомендувалося польському урядові входити в контакти з представниками ОУН, бо вона не визнає інтегральності польської держави й прагне до відізвання від неї Східної Галичини, Волині та Південного Полісся. Важкість досягнення польсько-українського примирення полягала в позаінституціональності двостороннього конфлікту. “Переговори з українцями утруднює факт, що українське суспільство розколоте й не володіє жодною єдиною та авторитетною політичною репрезентацією. Тобто кожна угода, укладена з представниками одного угруповання, не тільки не буде зобов'язуючою для інших, а буде ними заперечуватися”<sup>8</sup>.

В одному з опрацювань на тему українського питання, здійсненому на завершальній стадії Другої світової війни, стверджувалося, що, незалежно від розвитку ситуації, для українських націоналістів пріоритетним завданням є опанування території, зокрема, шляхом усунення польського елемента. Тому польсько-українські переговори для української сторони важливі тільки з тактичних критеріїв для отримання певних поступок. Тоді як більш віддалені цілі не становлять інтересу для української сторони на переговорах<sup>9</sup>.

Зміни зовнішньополітичної ситуації стимулювали еволюцію ОУН у ставленні до польського питання. Постанови II Конференції ОУН (квітень 1942 р.) констатували, що “на відтинку поневолених народів сучасної Європи, зокрема її Сходу, змагаємо до ліквідації дрібних неістотних спорів в ім'я національної революції, проповідуємо і організуємо спільний фронт поневолених народів для боротьби проти імперіялізмів і проти поневолення під гаслом «Волі народам і людині»”. Стверджувалося, що тільки спільна боротьба поневолених народів збереже їх від політичного, господарського й культурного підкорення та сприятиме відбудові вільних національних держав на їхніх етнографічних територіях. Ключовим питанням майбутньої безпеки ЦСЄ вважалося розв'язання українського питання. “Без існування Української Самостійної Соборної Держави неможливе тривале існування національних держав європейських народів, а зокрема поневолених ними [німецьким та московсько-більшовицьким імперіялізмами] народів східної, середньої, північної і південно-східної Європи та тривалий мир”. ОУН заявляла про готовність приєднання до будь-якої коаліції, спрямованої проти імперіалістичних загарбників, але тільки за умови визнання права українського народу на державну незалежність<sup>10</sup>. Українсько-польські відносини було узалежнено від відмови поляків від претензій на західно-українські землі.

Українська сторона, перебуваючи на позиціях резолюцій II Конференції ОУН про прагнення до ліквідації всіх другорядних фронтів, головною перешкодою в нормалізації польсько-українських відносин вважала польську імперіалістичну верхівку й “імперіалістично-загарбницькі апетити деяких польських політичних кругів”. Одночасно українська сторона заявляла про визнання права польського народу на власну державу<sup>11</sup>.

Михайло Полідович-Карпатський виділив кілька перешкод на шляху нормалізації польсько-українських відносин:

- “1. Вперте заперечування права українського народу на власну державу.
2. Намагання трактувати український нарід нездібним до власного державного життя, якому вслід за тим Польща повинна дати опіку чи його визволити.
3. Тракткування українських земель як теренів своєї територіяльної і політичної експанзії.
4. Тракткування української проблеми як своєї чисто внутрішньої справи”.

На переконання М.Полідовича-Карпатського, польсько-українське порозуміння диктувалося інтересами обох народів. Автор стверджував взаємозалежність державності й незалежності обох народів. “Коли б у висліді нинішньої світової хуртовини прийшло до відбудови Української Держави без одночасної відбудови державної незалежності Польщі, або до відбудови Польської Держави без одночасної відбудови державності України, то в одному і другому випадках треба тоді рахуватися з неминучістю короткотривалого існування відновлених державних організмів”. М.Полідович-Карпатський закликав шукати нових шляхів, при яких обидва народи не прийшли б до катастроф, що були наслідком міжнаціональної конфронтації<sup>12</sup>.

У пропагандистських матеріалах ОУН проводилася думка, що “український народ не виступає проти Польщі на її етнографічних землях і хоче з нею співпраці, але не дозволить себе гнобити зайдам”. Неможливість порозуміння з поляками пояснювалася трьома причинами:

- “а) у них нема єдиного політичного проводу,
- б) більшість польських політичних груп відкидає згори всяку можливість порозуміння,
- в) польська суспільність, головню на Західньо-Українських Землях, ставиться вороже до думки про співпрацю”<sup>13</sup>.

Резолюції III Конференції ОУН у лютому 1943 р. і III Надзвичайного Великого Збору ОУН(р) 21–25 серпня 1943 р. наголошували на необхідності співпраці народів, які борються проти Німеччини й Росії. Згідно з твердженнями українського представника “Дніпрового”, малося на увазі насамперед поляків, незважаючи на відсутність згадування їх у тексті, щоб не деконспірувати польсько-українських переговорів<sup>14</sup>.

Радянське поневолення, установаження тоталітарного режиму в Польщі та започатковані депортації українського й польського населення стимулювали зміну ставлення ОУН до польського питання. Згідно зі звітами Станіславського обкому КП(б)У, документи ОУН стверджували, що “поляки знайшлися в дуже подібній ситуації, як і ми. Більшовики визволяють їх з-під німецького гніту і творять Радянську Польщу. Це змушує нас змінити наше ставлення до поляків і за ліквідацію конфлікту з поляками, та спільну акцію проти спільного окупанта”<sup>15</sup>.

Противниками двосторонньої співпраці виступали насамперед польські діячі зі східних окраїн, яких безпосередньо зачепила польсько-українська конфронтація<sup>16</sup>. Пропозиції уряду щодо переговорів з українцями категорично відкидалися польським політичним керівництвом у Східній Галичині. “Мусимо вибрати боротьбу з тим ворогом, з боку котрого небезпека найбільша й найактуальніша. Цим ворогом є українські сепаратисти”<sup>17</sup>.

Польські націоналісти проводили свою політику через здоміноване їхніми впливами Східне Бюро (СБ) Департаменту внутрішніх справ Делегатури уряду (Biuro Wschodnie “Granicza”). Східне Бюро вважало неможливим ведення польсько-українських переговорів і вказувало на відсутність партнера для переговорів з українського боку<sup>18</sup>. Заперечення необхідності переговорів та вичікувальна тактика спричинили вибух українсько-польського конфлікту. Одинадцятого травня 1944 р. на засіданні Ради Національностей Станіслав Піотровський (“Генрик Барика-Гадомський”) обвинуватив Департамент внутрішніх справ, підрозділом якого було Східне Бюро, у провалі порозуміння з українцями, що спричинило загибель польського населення<sup>19</sup>.

Важливим компонентом порозуміння було усвідомлення спільності інтересів українського й польського народів і пов’язаності обох суспільств протягом довгої історії<sup>20</sup>. У меморіалі С.Папроцького, написаному через кілька днів після початку радянсько-німецької війни, говорилося, що німці не прагнуть української держави, а використовують український рух проти Росії й Польщі. Він зазначав, що Польща не зуміла проводити диктовану польськими

державними інтересами політику, яка б заспокоювала всі важливі національні потреби українців у Польщі. Одночасно військові випробування С.Папроцький розглядав як можливості для співпраці. “Важливо, щоб серед обох суспільств – польського й українського, – пробудилося усвідомлення спільних інтересів і почуття спільної небезпеки, які можуть стати фундаментом майбутньої найтіснішої співпраці обох братніх народів”<sup>21</sup>.

Усвідомлення необхідності порозуміння поляків й українців зароджувалося в середовищі еміграції. Зокрема, Вітольд Іпогорський-Ленкевич проводив пропаганду польсько-українського порозуміння в еміграційному середовищі Аргентини. У “Kurjerze Polskim” він опублікував статтю “Polska i Ukraina”, у якій проводив думку стосовно необхідності порозуміння перед загрозою існування обом народам зі сходу та заходу. Проблема кордонів у цьому контексті розглядалася як другорядна. У відповідь на виступ В.Іпогорського-Ленкевича появилася стаття “Польсько-українські стосунки” в “Переломі” (№ 4, 11.VII.1943), у якому позитивно оцінювалися пропозиції польської сторони та наголошувалося, що вони колись принесуть добрі плоди<sup>22</sup>.

У червні 1943 р. відбувся конгрес канадських українців, який ухвалив резолюції про місце українців серед народів, які захищають свободу й демократію. На конгресі тепло привітали делегацію канадської полонії та схвалили ідею польсько-української співпраці<sup>23</sup>.

У 1944 р. розпочато видання “Głosu Polsko-Ukraińskiego”. Він переконував українське суспільство, що шлях, яким ведуть його люди, що прийшли до керівництва цим суспільством у ненормальних умовах війни й окупації, неправильний і небезпечний для польсько-українських відносин та трагічний – для українців<sup>24</sup>. В інструкціях виражалася мета польського підпілля до польсько-українського зближення, однак попереджувалося проти передчасного пропагування цієї теми<sup>25</sup>.

Є.Врецьона згадував, що предметом розходжень було визначення першочергової загрози. Поляки пропонували пріоритетом спільну боротьбу проти німецьких військ і не погоджувалися на антибільшовицьку платформу. “Українська сторона твердила, що з Москвою не можна пактувати, можна з нею або боротися, або їй беззастережно покоритися”. При цьому поляки висували досить ілюзорний аргумент про участь Польщі у війні на боці переможних альянтів. “Поляки (...) ще бачили головну причину II світової війни в обороні... польського права на існування та потугу (моцарствосць)”. Віра польських представників у західні гарантії зводила нанівець українські пропозиції щодо спільної антибільшовицької боротьби<sup>26</sup>.

Велике значення для досягнення порозуміння мали українсько-польські контакти й переговори. У матеріалах польського підпілля для досягнення польсько-українського зближення пропонувалося нав’язання контактів з українською еміграцією на Заході, видання декларації польського уряду щодо співжиття двох народів після війни, включення українських представників Східної Галичини й Волині до Національної Ради, активізація польської пропаганди на українських землях Речіпосполитої з метою подолання антипольських аргументів<sup>27</sup>.

Починаючи з 1940 р., польське підпілля, зокрема Союз збройної боротьби (СЗБ – Związek Walki Zbrojnej), через Владиславу Плеховську вело розмови з А.Шептицьким<sup>28</sup>. А.Шептицький позитивно оцінював пропозицію польсько-українського порозуміння. Розглядалося два варіанти розвитку подій. У разі розгрому чи ослаблення СРСР передбачалося створення незалежної України. В іншому випадку оцінювалося розв’язання українського питання в межах Польщі. Причому в другому випадку він визнав неможливість і нереальність автономії, яка служитиме тільки аргументом для Радянської Росії. Покращення польсько-українських відносин А.Шептицький вбачав у взаємній повазі національних прагнень і прав та припиненні взаємного винищення. У післявоєнний період передбачав визнання взаємних суверенних прав на етнографічних українських і польських землях. На національно мішаних територіях пропонувалося запровадження відмінного устрою, який повинен забезпечити недержавній національності повне територіальне самоуправління, а при великій кількості населення – автономію. Наголошувалося на необхідності співпраці та наданні умов для національного розвитку з метою захисту перед спільним ворогом – Росією<sup>29</sup>.

ОУН у 1941 р. вела переговори через Бориса Левицького, який виїздив до Варшави. Переговори мали стосуватися співпраці, а питання кордону відкладалося на період після війни<sup>30</sup>.

Переговори польського представника з представником ОУН “Кубанем” велися з липня 1941 р. На зустрічі у вересні 1941 р., ствердивши, що німецькі стратегічні цілі не досягнуті й обидві сторони радянсько-німецького конфлікту ослаблені, сторони не виключали повторення ситуації 1918 р. У такому випадку український представник пропонував польсько-українське порозуміння на зразок пакту Пілсудський – Петлюра з вилученням конфлікту за Львів. “Погоджені таким чином польська і українська держави могли б стати, опершись об себе плечима – Польща на захід, Україна на схід”.

На переговорах 12 березня 1943 р. представник ОУН-М “Кубань” погоджувався з концепцією балто-чорноморського міжмор’я, до котрого мали б увійти також білоруси, литовці, латвійці й естонці.

На переговорах 4 і 30 березня 1943 р. З.Матла (“Дніпровий”) виступив з пропозицією усунення проблеми територіального розмежування на майбутнє, вважаючи, що основною є справа української державності, а не Львова чи кордону. “Якось слова “незалежна Україна” не хочуть пройти через горло полякам. Без розв’язання цієї основоположної справи важко порозумітися”. “Дніпровий” розкритикував також підхід польської сторони до українського питання, яка не розглядає польсько-українських відносин на широкій площині, а обмежується до окремих епізодів, часто третьорядної ваги. Пропонував концепцію блоку від Одри до Волги. На переговорах 4 квітня 1943 р. він висунув кілька проблем, які не бажано піднімати у двосторонній дискусії, а перенести на майбутнє: питання польсько-українського кордону, повернення польського стану володіння 1939 р. і справа української відповідальності за злочини проти Польщі. Український представник висловив погляд, що поляки не повинні шукати інших контактів для переговорів, крім ОУН. Українську сторону цікавило також ставлення польського уряду до можливості вислання українського представника до Англії для переговорів з англійськими представниками. При цьому З.Матла зазначив, що ОУН змінила свою оцінку С.Петлюри, якого визнано за національного героя. Однак Польща, уклавши Ризький договір, зрадила Україну й зірвала укладений з С.Петлюрою союз<sup>31</sup>. На польсько-українських переговорах 17 липня 1943 р. представник ОУН(р) “Дніпровий” заперечив участь організації в анти-польських акціях<sup>32</sup>. Літом 1943 р. сталася перерва в переговорах, які були відновлені на початку вересня<sup>33</sup>.

Загострення польсько-радянських відносин вплинуло на активізацію спроб досягнення українсько-польського порозуміння. На засіданні РНЄ 8 січня 1944 р. обговорювалася інформація щодо переговорів з українською стороною, які вирішено продовжувати від імені КРР (Krajowa Reprezentacja Polityczna). Повноваженнями ведення переговорів наділено “Grabowskiiego”. Проти переговорів висловився представник Національної партії (SN)<sup>34</sup>.

Інструкції для ведення польсько-українських переговорів передбачали наголошування на тезі про російсько-радянський імперіалізм як спільну загрозу полякам й українцям. Створення незалежної України повинно відбуватися не шляхом польсько-української боротьби, а методом визволення Наддніпрянської України, що можливе тільки з опорою та в співпраці з Польщею. Федерація в складі Польщі, Чехословаччини, України й Білорусії здатна захистити Слов’янщину від німецької і російської загрози. Велика роль у визволенні поневолених Росією народів належить Польщі та польсько-українській співпраці. В інструкціях підкреслювалося, що співпраця з Польщею забезпечить українцям вільний національний розвиток, а залежність від Росії призведе до винищення української нації й культури<sup>35</sup>.

Провід ОУН у листі від 22 січня 1944 р. звернувся до Делегата Уряду з пропозицією безпосередніх переговорів. Метою переговорів мало бути встановлення перемир’я в польсько-українських відносинах. Обидві сторони повинні бути представниками двох суверенних держав. Переговори мали вестися безпосередньо на нейтральному ґрунті й пропонувалося завершити їх до 11 лютого<sup>36</sup>. Переговори між представниками ОУН–Самостійників–Державників і Союзу збройної боротьби, який діяв у порозумінні з Делегатурою Уряду, завершилися у Львові 8 березня 1944 р. досягненням деяких домовленостей, оформлених у спільний протокол. З польського боку в переговорах брали участь представник коменданта округу “Walery” (Р.Тожецький припускав, що це “Władysław” – Ст.Бездек), З.Заленський (“J.Gnatowski”); з українського боку – о. Іван Гриньох, Михайло Степаняк, Мирослав Прокоп і Віктор Андрієвсь-

кий. Переговори проходили в три раунди, два з яких мали інформативний характер, а на третьому відбулися безпосередні переговори (ст. III).

Згідно з протоколом, обидві сторони визнавали потребу мирного укладання польсько-українських відносин. При цьому було взято за основу принцип самовизначення та Атлантичну хартію (ст. IV). Сторони визнавали, що існування незалежних української й польської держав лежить в інтересах обох народів і становить історичну необхідність (ст. V). Польські представники задекларували своє позитивне ставлення до боротьби українців за державну незалежність і визнавали цю боротьбу за міжнародну проблему (ст. VII). Вони заявили, що слід очікувати два варіанти розвитку подій. На випадок ослаблення й розпаду СРСР з'явиться можливість відновити українську державу й польсько-українські відносини будуть укладені на площині порозуміння і співпраці двох суверенних держав. За умови збереження СРСР як наддержави польсько-українські відносини слід розв'язувати на площині співжиття й співпраці обох народів у кордонах Польської держави. При цьому польська сторона заявила, що навіть у такому випадку вона не змінить свого погляду щодо необхідності існування незалежної української держави. Українські представники, не заперечуючи проти можливості згаданих варіантів розвитку подій, вважали, що ці справи слід відкласти на розгляд представників українських і польських офіційних чинників (ст. IX). Сторони домовилися, що мирне вирішення польсько-українських відносин можливе тільки при взаємній повазі до боротьби за державну незалежність обох народів і відсутності претензій на землі кожної зі сторін. Справу остаточного розв'язання кордону між Україною й Польщею вирішать уряди обох суверенних держав, української й польської (ст. X). У зв'язку із цим, делегаціям не вдалося домовитися про узгоджене формулювання ст. XII і в протоколі було зафіксовано відмінні позиції обох сторін. Українська сторона вимагала розмежування сфер впливів і дій у період боротьби за визволення до моменту розв'язання справ кордону згідно з положеннями ст. X. Польська сторона пропонувала спільний план дій у період боротьби за визволення до моменту остаточного розв'язання справи кордону (ст. X). Польська делегація заявила, що польський уряд готовий визнати найвище українське представництво на батьківщині й за кордоном за виразника репрезентанта волі українського народу та його боротьби до часу створення уряду української держави та визнає потребу негайного й безпосереднього контакту цього представництва з польським урядом (ст. XIII).

Деякі дослідники проблеми, зокрема Р.Тожецький, висловлювали сумніви стосовно підписання договору 8 березня 1944 р.<sup>37</sup> Висловимо припущення, що це стало наслідком пізнішого дезавування їх польськими офіційними чинниками, які вважали досягнуті умови некорисними. В одному з рапортів Східного Бюро йшлося про невдалий результат польсько-українських переговорів: “У результаті розмов з українською стороною, до яких дійшло у квітні 1944 р., [і які] завершилися – як передбачало Східне Бюро ще від 1942 р. – майже компрометуюче для польської сторони”<sup>38</sup>. Слід брати до уваги також, що весною-літом 1944 р. через західноукраїнські землі пройшов німецько-радянський фронт і, можливо, стався деякий розрив зв'язків між польським окружним керівництвом та Варшавою.

Аргументом на користь досягнення домовленостей є виявлений протокол цієї зустрічі. Під час підписання польсько-українського договору 8 березня 1944 р. делегат Крайової Політичної Ради заявив, що Польща підтримує українську незалежність, оскільки Україна матиме багато антиросійських рис. Він виразив надію на якусь форму об'єднання української й польської держав у майбутньому. Український представник заявив, що реалізація української незалежності може настати тільки з опорою на Польщу. Незважаючи на наявність невирішених проблем у двосторонніх відносинах, опора на Польщу дасть обом народам користь, порівняно з якою інші справи стають другорядними. “Чи можемо сьогодні відмовитися від наших спірних територій? Ясно, що це неможливо. Ідея соборності така сильна, що часто чути, що краще будь-яка, тільки об'єднана. Не можемо ні від чого відмовлятися, не можемо сказати, що віддаємо території. Хочемо згоди, хочемо співпраці на платформі взаємної поваги боротьби за свободу. Ця платформа є прийнятна для всіх, територіальні справи мусять відпасти. Масам цього повідомити не можна, це мусить бути відкладене”.

Інший український представник заявив, що встановлення польсько-української співпраці буде сильним аргументом під час мирної конференції. Він ствердив, що неможлива повна

незалежність Польщі без вільної України й навпаки. “Усвідомлюємо, що існування вільної України узалежнене від незалежної Польщі. Усвідомлюємо, що упорядкування цієї частини Європи може і мусить здійснити Польща чи то в союзі держав чи в федерації центрально-східних народів”. Торкнувшись питання суб’єктності Польщі в міжнародних відносинах, український представник зазначив, що вона буде відсутня, поки сильна Росія й поки їй не буде протиставлено реальні концепції та сили.

Польський представник звернув увагу на кардинальні зміни у двосторонніх відносинах. Демократизація та соціальні зміни усувають поняття “лях – це пан”. Відходить у минуле переконання деяких польських груп, що Україна є штучним твором. Піднявши питання винищення польського населення, польський представник заявив, що це серйозна перешкода в справі порозуміння. Заспокоєння в цій сфері він розглядав як внесок в основоположну справу порозуміння та міру впливів УПА на територіях. На завершення польський делегат повідомив, що переговори заакцептовані та будуть продовжені у Львові або у Варшаві<sup>39</sup>.

Є.Штендера вважав, що львівські домовленості “не привели до якогось істотного поліпшення польсько-українських відносин і не стримали актів взаємної ворожості. Навіть навпаки – можна сказати, що ситуація погіршилася”<sup>40</sup>. Протягом 1944 р. продовжувалися переговори й контакти на регіональному рівні. Генерал К.Савіцький у 1944 р. вів переговори з представниками ОУН Євгеном Врецьоною, Зіновієм Матлою, Михайлом Степаняком<sup>41</sup>. На переговорах 27 червня 1944 р. представник ОУН-Б “М.” підтвердив бажання його організації до припинення польсько-української війни, орієнтацію на створення української держави на Наддніпрянщині та відмови від сепаратистської акції всередині кордонів 1939 р. Польський представник при цьому заявив, що польсько-українське порозуміння можна б поділити на явну й таємну частини. Зокрема, таємна частина мала б містити домовленості стосовно Наддніпрянської України<sup>42</sup>.

Друга світова війна дала могутній імпульс усвідомленню необхідності кардинального переосмислення взаємовідносин українського й польського народів політичними елітами. В одному з інтерв’ю Я.Стецько згадував, що керівники ОУН, зокрема С.Бандера, перебуваючи в концтаборі Заксенхаузен, нав’язали контакт з польськими в’язнями, серед яких був генерал С.Грот-Ровецький і один з ад’ютантів Ю.Пілсудського. “(...) Ми дійшли до однозначного висновку, що взаємини між нашими народами треба буде укласти під кутом нової світової констеляції”<sup>43</sup>. Усвідомлення потреби українсько-польського співробітництва приводило до зближення колишніх противників. У своїх споминах П.Шандрук наводить факт, що напередодні завершення війни для переходу дивізії СС “Галичина” у зону окупації західних союзників він вислав полк. К.Смовського, колишнього контрактного офіцера польської армії, до ген. В.Андерса з проською про сприяння для реалізації цих намірів перед британським командуванням<sup>44</sup>. Саме визнання вояків дивізії СС “Галичина” польськими громадянами вплинуло на відмову західних союзників стосовно видачі їх СРСР.

У період Другої світової війни, поряд з міжнаціональним конфліктом, спостерігалися спроби досягнення українсько-польського порозуміння. Усвідомлення спільності інтересів українського й польського народів стало важливою основою контактів і переговорів. Однак польська сторона кваліфікувала українське питання як засіб досягнення зовнішньополітичних цілей і часто підходила інструменталістським методом до укладення українсько-польського порозуміння. Стан польсько-українського порозуміння був обернено пропорційний покращенню відносин польського еміграційного уряду з Москвою. Швидкі зміни військово-стратегічної ситуації, вичікувальна тактика польського уряду, зовнішня інспірація та міжнаціональний конфлікт не створювали бази для досягнення порозуміння. Польсько-українські контакти й переговори сформували основу для продовження двостороннього діалогу в післявоєнні роки.

1. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (BUW), dział rękopisów (DR), sygn. 2132, k. 3. Lwów.

2. Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (AZHRL). – Archiwum prof. Stanisława Kota (ASK), sygn. 394, k. 1 b): До українського громадянства; L’emigration ukrainienne et les evenements // Bulletin du Bureau de Presse Ukrainien. – Paris. – 1939. – № 51–31 Aout. – P. 1; AZHRL. – ASK, sygn. 406, k. 139. Obecne dążenia ukraińskie // Narodowiec. – Lens. – № 42. – 18/19 II 1940. – S. 5.

3. AZHRL. – ASK, sygn. 396, k. 37–44; Górka O. Pro memoria dla P. Min. Strońskiego / O. Górka. – Paryż, 2 IV 1940.
4. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ). – Lepki Bohdan, sygn. D-XV-8. – Npgn. 3 преси // Тризуб. – Париж, 1939. – Ч. 11 (661). – 19 III. – С. 12–13.
5. AZHRL. – ASK, sygn. 394, k. 36–37. List J. Stempowskiego do A. Ładosia. – Nagygejoc, 7 X 1939.
6. Archiwum Akt Nowych (AAN). – Delegatura Rządu (DRz), sygn. 202 / III-134 (mf 2267/3), k. 252. Wnioski.
7. AAN. – DRz, sygn. 202 / III-133, k. 26. Jan Linowski. Sprawozdanie. 7 X 1943.
8. Archives of Polish Underground Movement Study Trust in London (APUMSTL). – Oddział IV Sztabu Naczelnego Wódza (OIVSNW), sygn. A.3.1.1.13.2.1. Spraw. syt. z Kraju. III. 1942-3, № 1/43, s. 90–96.
9. APUMSTL. – Tadeusz Walenty Pełczyński, sygn. 13/61. – Npgn. Zagadnienie ukraińskie. – S. 1–4.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 3833, оп, 2, спр, 37, арк. 8. Польське питання. На допомогу інструкторам-пропагандистам. – [Б. м.] : Видання ОУН, 1944. – Червень – С. 1.
11. ЦДАВО України, ф. 3833, оп, 2, спр, 37, арк. 2зв. Садовий О. С. Куди прямують поляки? / О. С. Садовий. – [Б. м.] : Видання ОУН. З друкарні ОУН ім. Євгена Легенди, 1944. – С. 4.
12. APUMSTL. – OIVSNW, sygn. A.3.1.1.13.2, k. 108–111. Z ukraińskiej prasy podziemnej; AAN. – AK, sygn. 203 / XV-45, k. 1–4. Do sprawy polsko-ukraińskich stosunków; Archiwum Państwowe w Krakowie (APKr). – Wolność i Niezawisłość [Zespół nieuporządkowany] (WiN), sygn. tymczas. 49, k. 27–29; Карпатський Л. М. До українсько-польських взаємин / Л. М. Карпатський // Ідея і Чин. – 1943. – Ч. 1 (6). – С. 7–11.
13. ЦДАВО України, ф. 3833, оп, 2, спр, 37, арк. 8. Польське питання. На допомогу інструкторам-пропагандистам. – [Б. м.] : Видання ОУН, 1944. – Червень. – С. 1.
14. AAN. – Armia Krajowa (AK), sygn. 203/XV-42, k. 91. Urban. Rozmowa z Dnieprem. 5/7 [1943].
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп, 23, спр, 1475, арк. 26. Зав. оргинструкторским отделом Станиславского Обкома КП(б)У Шаповал. Информация о ходе эвакуации населения польской национальности из Станиславской области по состоянию на 20 II 45 г. 28 II 1945.
16. AAN. – DRz, sygn. 202 / III-133, k. 21–22. Mirek Wis “Swider”. Co myślimy o współpracy polsko-ukraińskiej? 30 VII 1943.
17. AAN.– DRz, sygn. 202/II-50, k. 58–64. Memoriał w sprawie obrony ludności polskiej na Ziemi Czerwieńskiej. – Lwów, 25 IV 1944.
18. AAN. – DRz, sygn. 202 / II-69, k. 3. Tokarski. Sprawozdanie z działalności Granicy za czas od 1 X 42 do 31 X 43. – Warszawa, 2 XI 1943.
19. AAN.– DRz, sygn. 202 / II-49, k. 245. Muszyński. Do Pana Ministra-Delegata Rządu RP. 13 V 1944.
20. AAN. – AK, sygn. 203 / XV-45, k. 175–183. Geschichtliche Überblick über die Entwicklung der konfessionellen und nationalen Verhältnisse in Ost-Galizien.
21. Archives of Sikorski Institute in London (ASIL). – Stanisław J. Paprocki (SP), sygn. 30/I/2. – Npgn. St. J. Paprocki. Sprawa Ukrainy. [25 VI 1941].
22. AAN. – DRz, sygn. 202 / III-133, k. 20. Przegląd prasy.
23. Bibliothèque Polonaise de Paris (BPP). – Collection special (CS). – Władysław Pobóg-Malinowski, sygn. tymcz. 23 / t. VIII. – Npgn. Podanie ręki // Wiadomości Polskie. – № 16 (96). – 25 VIII 1943. – S. 1–2.
24. APKr. – Prasa konspiracyjna, sygn. ST 16. – Npgn. T-wo Badań Spraw Mniejszościowych w Polsce // Głos Polsko-Ukraiński. – 1944. – № 1. – I. – S. 1.
25. AAN. – AK, sygn. 203/XV-38, k. 1. Wolski. Ogólne wytyczne dla prasy w sprawie prześladowań Ukraińców w Małopolsce Wschodniej. 2 I 1943.
26. Les Archives de l'Institut Littéraire a Paris (AILP). – Les coupures de presse (CP). – 1950. Є. В[рецьона]. Підпілля в Польщі і польська еміграція / Є.В. // До зброї. Журнал української військово-політичної думки. – 1950. – Вип. 4. – Травень. – С. 34.
27. BUW. – DR, sygn. 2134, k. 7. Raport specjalny – Sprawa ukraińska. 15 XI 1941.
28. Archiwum Ojców Bazylianów w Warszawie (AOB), z. XVIII, spr. 28, jedn. 59. – S. 1–5. Notatka z relacji ustnej Pani Władysławy Plechowskiej. – Warszawa, 28 IV 1972; AOB, z. XVIII, spr. 28, jedn. 45. – S. 1–3. Notatka z ustnej relacji Pani Władysławy Plechowskiej. – Warszawa, 28 IV 1972.
29. AAN. – AK, sygn. 203 / XV-46, k. 51–53. – [B. a., b. t.].
30. BUW. – DR, sygn. 2136, k. 1. Michał. Zagadnienie ukraińskie. 18 X 1941.
31. AAN. – AK, sygn. 203 / XV-45, k. 152–154. Rozmowy z Kubaniem zaczęły się w lipcu 1941 r.
32. AAN. – AK, sygn. 203/XV-42, k. 86. Rozmowa z Dnieprem dnia 17/7.
33. AAN. – DRz, sygn. 202 / III-11, k. 17. Sprawy Narodowościowe w okresie 15 VII – 15 IX 1943.



34. AAN.– Rada Jedności Narodowej (RJN), sygn. 199 / 2, k. 1. Protokół z posiedzenia Rady odbytej w dn. 8.I.34 r.
35. AAN. – AK, sygn. 203 / XV–46, k. 58. Wnioski dyskusyjne w sprawach ukraińskich.
36. AAN.– DRz, sygn. 202 / II–49, k. 140–143. Tokarski. Dnia 17 lutego 1944 odbyło się posiedzenie Zgody przy udziale członków Rady i P. Linowskiego. 17 II [1944].
37. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / R. Torzecki. – Warszawa : PWN, 1993. – S. 282.
38. AAN.– DRz, sygn. 202 / II–49, k. 46. [B. t.].
39. Zakład Narodowy im. Ossolińskich (ZNiO), DR, sygn. 23/98/1. – Npgn. Zebranie odbyło się we środę dnia 8.III.1944 g. 15.00 i trwało do godz. 17.30. – S. 1–7.
40. Archiwum prywatne P. Kazaneckiego w Warszawie.  
Pełenśkyj J. Ukraina w polskiej publicystyce opozycyjnej / Jarosław Pełenśkyj // Kultura Niezależna. – 1986. – № 26. – XII. – S. 69.  
Штендера Є. У пошуках порозуміння. Польське і українське підпілля в 1945–1947 рр. Співпраця між УПА і БіН / Є. Штендера // Poland and Ukraine: Past and Present. Edmonton ; Toronto, 1980. – С. 271–294.  
Sztendera J. W poszukiwaniu porozumienia. Podziemie polskie i ukraińskie w latach 1945–1947. Współpraca między UPA i WiN / J. Sztendera // Zeszyty Historyczne. – 1985. – № 71. – S. 153–177.
41. Mazur G. Biuro Informacji i Propagandy SZP–ZWZ–AK. 1939–1945 / Grzegorz Mazur. – Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1987. – S. 252.
42. AAN. – AK, sygn. 203/XV–7, k. 156–157. 27 czerwca odbyłem drugą rozmowę z M.; BUW. – DR, № akc. 2136, k. 9. Otrzymano od Orzecha dn. 13/VII.
43. AILP. – CP. – 1979. – Vol. 2. Гайденкорн Б. Надії Ярослава Стецька (Інтерв'ю в польськiм місячнику “Культура”, число за вересень) / Бенедикт Гайденкорн // Гомін України. – 1979. – № 49. – 28 II. – С. 1, 3.
44. AILP. – CP. – 1979. – Vol. 1. Historyczna prawda o Ukraińskiej Armii Narodowej // Przegląd prasy ukraińskiej w opracowaniu p. A. Hermaszewskiego za miesiąc czerwiec 1979 r. – London : MSZ, 1979. – S. 1–2.

*В период Второй мировой войны, наряду с межнациональным конфликтом, наблюдались попытки достижения украинско-польского взаимопонимания. Осознание общности интересов украинского и польского народов стало важной основой контактов и переговоров. Однако польская сторона квалифицировала украинский вопрос как средство достижения внешнеполитических целей и часто подходила инструменталистским методом к достижению украинско-польского взаимопонимания.*

**Ключевые слова:** польско-украинское взаимопонимание, польско-украинские отношения, Вторая мировая война.

*During the Second World War besides interethnic conflict attempts to achieve the Polish-Ukrainian reconciliation were observed. Consciousness of the community of interests of the Ukrainian and Polish nations had become the basis of contacts and negotiations. But the Polish party considered the Ukrainian issue as the means to attain its own foreign policy objectives and often approached the Polish-Ukrainian truce as instrument only.*

**Keywords:** the Polish-Ukrainian mutual understanding, the Polish-Ukrainian relations, World War II.